

E m a k e e l k o o l i s

-----

25. emakeeleolümpiaad – kokkuvõtvaid vaatlusi

Kersti Lepajõe

Tartu ülikooli eesti keele lektor

2009/10. õppeaasta parimad emakeeletundjad selgitati välja Tartu ülikooli eesti keele ja soome-ugri keeleteaduse osakonna korraldatud olümpiaadil. Olümpiaadide korraldamise taustaks on idee äratada õpilastes sügavamad huvi emakeele vastu. Seekordsed uurimisteed olid seotud emakeele kasutusvaldkondadega, täpsemalt meedia keelega. Hindasime õpilaste iseseisva uurimistöö oskust, loomingulisust ja leidlikkust keelega seotud nähtuste kogumisel ja analüüsimisel.

Miks just meedia keel? Teame, et meedia mõjutab meie igapäevast keelekasutust. Sellest, millist keelt kasutab ajakirjandus, sõltub meie keel rohkem, kui seda tavaliselt arvatakse. Meedia kaudu tulevad kasutusele uued sõnad ja väljendid, meedia põlistab tsitaatsõnade ja laenude kasutamise, aga ka stiilivalikud sõltuvad sageli meedia keelest. Meedia keele uurimine annab noortele laiema ülevaate keele arengusuundumustest ja võimalikest tulevikumuutustest.

Nagu tavaks korraldati olümpiaad kolmele vanuserühmale (7.–8. klass, 9.–10. klass, 11.–12. klass). Ainult eelvooru kaudu oli lõppvooru võimalik pääseda **7.–8. klassi õpilastel, 9.–10. klassi ja 11.–12. klassi õpilastel** oli lõppvooru pääsemiseks kaks võimalust: kooli-, linna- või maakonnavoorus lahendatud ülesannete või esimeses voorus koostatud uurimustöö põhjal.

Eelvooru uurimistöödest

Uurimisteemasid oli 9.–10. ja 11.–12. klassi õpilaste jaoks seitse ja kokku laekus olümpiaadikomisjonile hinnata 84 tööd. Teemadest lähemalt.

1. **Stiilivärvinguga sõnad ajalehekeeles.** Uurimuse eesmärgiks oli selgitada, mil määral kasutatakse ajalehtedes mitteneutraalset sõnavara. Kokku laekus sel teemal seitse tööd, kaks nooremas ja viis vanemas astmes. Oli kogutud palju materjali ja seda tabavalt analüüsitud, oli leitud põnevaid vaatenurki, aga häda oli selles, et nii mõnegi töö ülesehitus ei olnud hea – sõnavara jaotamine ja uuritava materjali valik osutusid selle teema puhul kõige raskemaks ülesandeks.
2. **Uuemad inglise laenud ajakirjanduskeeles.** Töö eesmärgiks oli selgitada, mil määral ja millisel kujul levivad ajakirjanduskeeles eesti kirjakeelde uuemad inglise laenud. Selleks tuli koguda kas ühest või mitmest väljaandest sadakond inglise keelest üle võetud sõna, selgitada ÕS 2006 või muude allikate abiga nende tähendus ja liigitada vastavalt sellele, milline on sõna kirja pilt (tsitaatsõnad, häälduspäraselt kirjutatud sõnad, kirja pildi järgi mugandatud võõrsõnad), mis sõnaliiki laenud kuuluvad jne. Inglise laenude vastu tundsid huvi vanema rühma õpilased, kokku laekus hindamiseks kaheksa tööd. Kogutud materjal annab hea pildi ajakirjanduskeeles võõrkeelelembusest. Tugevamates töödes suudeti laenude kõrval analüüsida ka emakeele arengut mõjutavaid tegureid. Enamasti tulenesid tööde nõrkused vähesest inglise keele oskusest ja sellest, et õpilane ei tundnud kultuuritausta, näiteks loeti inglise laenudeks kõiksugu võõramaid sõnu. Samuti tekitasid sõna tähenduse kindlaks tegemisel eksitusi ümberkirjutusvead. Kohati jättis soovida kirjutajate endi õigekeel.
3. **Ajalehe pealkirjad.** Pealkirjade uurimise eesmärgiks oli jälgida, kuidas ajalehed oma lugusid pealkirjastavad ja mis võiks olla sellise pealkirjastamise põhjuseks. Materjaliks võis valida näiteks ühe ajalehe nädala pealkirjad või sama päeva pealkirjad mitmest ajalehest. Võis võrrelda ka sama lehe paberväljaande ja võrguväljaande pealkirju. Ülesandeks oli liigitada pealkirjad struktuuri järgi (fraas, lihtlause, verbilause, liitlause) ja võrrelda nende kasutust eri rubriikides (Eesti uudised, välisuudised, arvamusküljed jne). Lisaks võis jälgida, kas pealkirja öeldis väljendab minevikku, olevikku või tulevikku, kas aluseks on üksikisik, asutus, kollektiiv või eluta

mõiste, kuivõrd pealkirjades kasutatakse kohanimesid vms. Teema pakkus laialdast huvi: kokku oli selle teema valinud 22 õpilast – 11 nooremas ja 11 vanemas astmes. Analüüsitud materjali hulk oli üsna erinev, ulatudes paarisajast pealkirjast ligi 800-ni. Osa autoreid oli kogunud materjali ühest lehest, liigitanud selle juhendis esitatud malli järgi ja teinud juurde värvilised graafikud. Huvitavad olid aga need tööd, kus autor oli leidnud mingi originaalse lähenemisnurga või analüüsitud materjali mingist aspektist oskuslikult kommenteerinud (näiteks ühe õpilase uurimus tõusis teiste hulgast esile väga originaalse vaatepunktiga: teemaks oli valitud sündmus – Estonia uppumine – ja jälgiti selleteemaliste sõnumite pealkirjastamise sisulisi aspekte vahetult õnnetuse järel ja viieaastaste vahedega). Vaid paari eri ajalehe võrdlus ei andnud kuigi kõnekaid tulemusi, sest praegused ajalehed on pealkirjastamispõhimõtete poolest üsna sarnased. Küll võimaldas kõrvutamine välja tuua nt kujundite, kõnekeelsuse või muu meelelahutuslikkuse ilminguid kvaliteetlehe ja kollase lehe pealkirjades. Huvitavad olid tööd, kus oli võrreldud pealkirjade muutumist pikema ajavahemiku järel, eriti kui võrdlusainestik oli kogutud 50 või 80 aasta tagusest minevikust. Mitmes töös oli oskuslikult kommenteeritud pealkirjade kujundlikkust, metafoore, pealkirjastamise põhimõtteid jm. Kujundite jm üksikute pealkirjaelementide liigitamisel ja kommenteerimisel oli küsitavaid lahendusi. Paar autorit oli otsinud ja leidnud teemakohast lisakirjandust ja kasutanud seda nii teoreetilise peatüki kirjutamisel kui ka analüüsitava materjali kommenteerimisel. Selline lisamaterjal tõstis töö kaalukust.

4. **Uudiste geograafia.** Selle teemaga tööde eesmärgiks oli vaadelda, millises vahekorras pakub kohalik ajaleht maakonnauudiseid, Eesti uudiseid väljastpoolt oma maakonda ja välismaa uudiseid. Lisaks võis vaadelda, millises vahekorras edastatakse linnas ja maal toimuvaid sündmusi, maakonna eri valdades toimuvaid sündmusi, mis tüüpi sündmusi edastatakse välismaalt, mis tüüpi sündmusi Eestist ja mis tüüpi sündmusi maakonnast. Töid laekus 2 nooremas ja 6 vanemas astmes. Teema andis kokku huvitava materjalikogu, sest vaadeldud oli välisuudiseid, aga näiteks ka Setumaa kajastamist kohalikus lehes. Töodes oli materjali ammendavat läbitöötamist, teemakohase kirjanduse kasutamist ja kogu töö oskuslikku teostamist. Enamasti siiski ei jõutud põhjusteni, mis kriteeriumid ajalehtede uudiste geograafia valikut põhjustavad. Kohati tulenesid

- tööde vead geograafiateadmiste vähesusest või ajalooteadmiste pinnapealsusest.
5. **Koolilehtede võrdlus.** Sellel teemal kirjutatud tööde eesmärgiks oli võrrelda eri koolide lehti või koolide kodulehti ja analüüsida, milliseid teemasid koolilehed või kodulehed käsitlevad, missugust informatsiooni neis antakse ja mis tüüpi tekste seal avaldatakse. Kokku laekus viis tööd, kolm nooremas ja kaks vanemas astmes. Võrreldi nii koolide ajalehti kui ka koolide kodulehti internetis. Jaotusalus põhines tavaliselt tekstiliigil: kui palju on uudiseid, intervjuusid, spordiuudiseid, meelelahutusžanre; teisalt jagati tekste vastavalt sihtgrupile, kellele on info suunatud – õpilased, lapsevanemad, õpetajad; kes on tekstide autorid jne. Oli ilmekaid koolilehtede võrdlusi, kuid üldistusest jäi puudu ja ühtki eriti säravat tööd selles rühmas polnud.
  6. **Uue meedia keelekasutus.** Teema puhul uuriti, millist keelt kasutatakse suhtlusportaalides, e-kirjades, mobiilisõnumites jm. Selleks koguti ühest või mitmest suhtluskanalist kirjakeelest erinevaid sõnakujusid, vorme, märke jne, rühmitati need sobivalt valitud liikidesse ja kirjeldati uue meedia suhtluskanalite keelekasutuse eripära. Töid laekus kokku 13, nooremas astmes viis ja vanemas kaheksa. Analüüsitud oli uue meedia keelekasutust MSN-i, SMS-ide, blogide, suhtlusportaalide Rate.ee, Delfi.ee, Noortekas, Orkut.com ja Twitter põhjal. Uurimistöödega koguti väga huvitavat keelematerjali. Kõige enam oli otsitud õigekirjavigu, slängisõnu, emotikone ja võõrkeelte mõjusid. Mõnest tööst ei selgunud, kui palju materjali täpselt analüüsiks koguti ja kust materjal täpselt pärit oli. Analüüsitud materjali päritolu ja hulk peaks aga olema töös alati hästi täpselt määratletud.
  7. **Omadussõnad trükireklaamides.** Töö eesmärgiks oli uurida, kuidas iseloomustatakse reklaamides reklaamitavat kaupa ja reklaamisituatsiooni osalisi (tarbijat, pakkujat). Teema pakkus huvi, sest selle oli valinud uurimistööks 21 õpilast, 12 nooremas, 9 vanemas astmes. Eriti paistsid silma vanema rühma tööd, mis olid enamasti selge eesmärgipüstitusega ja loogiliselt struktureeritud uurimused. Põhilise puudusena võib välja tuua analüüsi pinnalisust, järeltuste puudumist või põhjendamatult suurte üldistuste tegemist, seda eriti nooremas rühmas. Positiivsena paistis silma uudsete vaatenurkade leidmine, loogiline struktuur, analüüsi süsteemsus ja mitmekülgsus.

Pisut ka tööde vormistamisest. Uurimused olid üldiselt hästi vormistatud. Vaid mõnes üksikus töös ei olnud sissejuhatuses korralikult välja toodud kogutud ainestiku hulka ja kogumise viisi. Väga paljud õpilased olid lisanud töösse arvutiga tehtud värvilisi graafikuid. See lisas ülevaatlikkust. Kogutud materjali esitati lisades ja tugevamates töödes oli lisade ainestik asjalikult liigitatud. Vormistuse tüüpveaks oli, et keelenäiteid ei oldud muust tekstist tehniliselt eristatud. Kõige parem oleks keelenäited panna kursiivi (nt *parem* on keskvõrde vorm sõnast *hea*). Paljud olid kasutanud jutumärke või poolpaksu kirja, aga seda ka mitte järjekindlalt ja see raskendas töö lugemist. Tasub taas meenutada, mis on tsiteerimine, mis refereerimine. Palju eksiti selle vastu, et oli unustatud viidata autorile, keda refereeriti või tsiteeriti. Uurimistöö kõige raskem osa paistis olevat avalause või avalõik. Seda tahetakse kirjutada liiga üldiseks ja laiaks, seetõttu satub sinna veidrusi. Avalause võiks olla konkreetne, alustada võib näiteks sellest, millest see uurimistöö on, mitte sellest, kui tähtis on näiteks reklaam tänapäeval ja kus seda kohata võib. Nii mõnedki uurimistööd koosnesid põhiliselt näidete loendist – see ei ole kindlasti piisav, kõik loendid ja tabelid tuleb lahti kirjutada, selgitada protsesse, mida tabel või loend näitab, sest loendid ja tabelid on toormaterjal, millest analüüs alles algab.

Kõigist pisipuudustest hoolimata kirjutati palju häid ja väga häid uurimusi. Esile tõstmist väärivad 9.–10. klassi õpilastest **Krista Tuuling** (Lümanda põhikool, õp Liia Raun), **Kadri Raag** (C. R. Jakobsoni nimeline gümnaasium, õp Erika Rimmel), **Marleen Allemann** (Rakvere reaalgümnaasium, õp Krista Sepp), **Maria Muuk** (Tallinna 21. keskkool, õp Külliki Kaju), **Kristi Vahejõe** (Tartu Raatuse gümnaasium, õp Lea Sokmann) ja **Ly Kaasik** (Rakvere gümnaasium, õp Janne Jõeots).

Vanema vanuserühma (11.–12. klass) parimad noored uurijad on **Andra Orastu** (Tallinna ühisgümnaasium, õp Aili Tarvo), **Laura Valli** (H. Treffneri gümnaasium, õp Helgi Tering), **Terttu Jazepov** (Viljandi maagümnaasium, õp Aili Kiin), **Merle Must** (Nõo reaalgümnaasium, õp Heily Soosaar), **Jardo Annus** (Kadrina keskkool, õp Liivi Heinla) ja **Mart Roosaar** (Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasium, õp Kalle Viik). Esile tõstmist väärivate tööde autoreid premeeriti olümpiaadi lõpetamisel eriauhinnaga.

Lõppvoorust lähemalt

Uurimistöõde ja piirkonnavoorutulemuste üleriigilise üldpingerea alusel kutsus emakeeleolümpiaadi komisjon 12. ja 13. märtsiks 2010 Tartu ülikooli võistleva 80 paremat emakeeletundjat. Parimatest parimad selgitati kaks ja pool tundi väldanud ülesannete lahendamise käigus.

Lõppvoorust tuli noorema astme õpilastel (7.–8. klass) lahendada üheksa ülesannet, mille eest oli võimalik kokku saada 100 punkti. Enamik ülesannetest olid seotud meediaga, aga oli ka loovust ja nutikust nõudvaid keeleülesandeid. Esimese ülesandena tuli kuulata „Aktuaalse kaamera” klippi Kristo Käo kitarrikooli kohta ja selle põhjal vastata neljale küsimusele. Ülesandega testiti kuulamis- ja kirjutamisoskust, aga ka eri tekstiliikide ülekannet: pildilis-kuuldalise teksti alusel tuli kirjutada lühiuudis. Kui tekstist info leidmine ei valmistanud õpilastele erilisi raskusi, siis lühiuudise kirjutamine osutus keerulisemaks ülesandeks. Ülesande hindamisel peeti silmas, kas on järgitud uudise struktuuri, kas uudises sisaldub kogu oluline info, kas uudise sõnastus ja õigekiri on korras. Maksimaalse 10 punkti saavutas selle ülesande eest vaid üks õpilane. Teises ülesandes tuli kokku viia uudissõnad ja nende tähendused. Õpilased jäid hätta sõnadega *džihaad*, *pesto*, *ajatolla* ja *torteliin*. Järgmises ülesandes oli vaja eristada *avastama* ja *leiutama* tähendust. Maksimumtulemuse sai üheksa õpilast – seega tajutakse nende sõnade tähenduserinevusi päris hästi. Edasi tuli segipaisatud lausetega tekst korda teha – leida pealkiri ja järjestada laused. Teksti puhul osutus kõige keerulisemaks esimese kahe lõigu ja pealkirja leidmine tekstist. Veel oli vaja koostada ette antud teksti põhjal raamatut tutvustav reklaam. Seejuures tuli lühidalt iseloomustada sihtgruppi, kellele reklaam suunatud on, ja sõnastada reklaami eesmärk. Reklaami kirjutamises hinnati loovust, sõnatäpset keelekasutust ja erinevate märgisüsteemide tundmist. Maksimaalse tulemuse (12 punkti) sai selle ülesande eest kolm õpilast. Lisaks tuli nooremas rühmas võistlejatel lahendada ristsõna ja pista rinda fraseologismide tundmises. Raskusi valmistasid fraseologismid *esimest viiulit mängima*, *millegi ihu ja hing olema*, *sulge sappa saama*. Viimase vasteteks pakuti näiteks *sügavalt armuma*, *läbi peksma*, *halvale teele minema*.

Nooremate parim oli Kärdla ühisgümnaasiumi 7. klassi õpilane **Adele Vaks** (õp Heli Tomson), II koha saavutas **Tuule Sõber Miina Härma** gümnaasiumist (õp Jana Kübar) ja III koha **Riin Viigipuu** Kärdla ühisgümnaasiumist (õp Tiiu Heldema).

Ka keskmise vanuserühma õpilastel (9.–10. klass) tuli lahendada üheksa ülesannet. Taas oli võimalik saada õigete lahenduste eest kokku 100 punkti. Esimeses ülesandes oli vaja ümber sõnastada ajaleheartiklite pealkirjad, kus häirivalt palju oli kasutatud stampväljendeid. Sellega saadi kenasti hakkama. Edasi oli vaja foorumivestluse alusel kirjutada kuni 75 sõna pikkune uudislugu ja see pealkirjastada. Ülesandest ilmses, et tekstiliiki järgiva aruka uudisloo kirjutamise oskus on hea, tunnustust väärivad paljude noorte hea stiilitaju. Levinud veaks oli, et loodud tekst polnud uudis või sisaldus tekstis rohkesti kõnekeelsusi ja õigekirjavigu. Kolmandas ülesandes tuli lausetest leida tegija (tegevuse sooritaja) ning arutelda selle üle, milliseid tegijat väljendavaid keelevahendeid on lausetes kasutatud. Tegija või selle puudumine lauses tunti enamasti ära, keerulisem oli liigitada keelevahendeid – sellega jäädi rohkem häтта. Torkab silma, et tekstides orienteerutakse paremini kui keeleterminites. Lisaks tuli liigitada reklaamlausete omadussõnu vastavalt nende vormitunnustele. Ülesande lahendustest võib järeldada, et omadussõnu tuntakse hästi, raskusi valmistas mõnele sõnade *soodsa* ja *nüüdisaegse* liigitamine omadussõnade hulka. Taas tegi aga ülesande keeruliseks kehv keeleterminite tundmine. Sõnu oli jaotatud rühmadesse näiteks välte alusel, mis üldse asjasse ei puutunud, aga omadussõnadeks oli näiteks loetud ka sõnaühendeid *eriti soodsa*, *maailma parim* jne. Eelnevale lisaks tuli *eeri*-liitega verbidest moodustada lühemad variandid, viia kokku võõrsõnad ja nende tähendus. Kõige keerukamaks osutus võõrsõnaline keeletermin süntaks, mille vasteteks pakuti näiteks teose või filmi pealkirja, helijäljendit, sõnade tarbetut kordamist, helitöö teksti, varjunime ja juhtmõtet. Veel tuli analüüsida reklaamides kasutatud stiilivõtteid ja neid rühmitada vastavalt sellele, kas reklaamitavale tootele on omistatud inimese tegevusi või omadusi. Ajakirjandusloost pärit O. W. Masingu tekstikatke alusel oli vaja veel rühmitada Eesti ja muu maailma kohanimed ja leida neile tänapäevane nimekuju.

100 punktist saavutas 93 keskmise vanuserühma parim **Ly Kaasik** (õp Janne Jõeots) Rakvere gümnaasiumist, II koha 92,5 punktiga saavutas **Marleen Allemann** (õp Krista Sepp) Rakvere reaalgümnaasiumist ja III koha **Mette Triin Purde** (õp Kaie Klettenberg) 89,5 punktiga Tallinna prantsuse lütseumist.

Vanemas rühmas (11.–12. klass) tuli ajalehe keele- ja stiilivigu parandada. Sellega saadi päris hästi hakkama. Edasi tuli leida ja rühmitada uudistekstide vahendatud seisukohti ja mõttekäike, st tuli eristada refereerimise keelelisi võtteid meediatekstides. Selleks tuli analüüsida

kasutatavaid leksikaalseid ja grammatilisi vahendeid. Ülesanne pakkus parajat peamurdmist, sest kõigi grammatiliste vahendite äratundmine ja nimetamine osutus keerukaks. Lisaks sellele pidid võistlejad rühmitama ajalehtedes kasutatud pealkirju vastavalt sellele, kas on tegemist reaalselt toimunud sündmusega või mitte. Selle ülesandega tuldi üldiselt kenasti toime. Ka vanema rühma õpilased pidid parandama ajaleheteksti keele- ja stiilivigu, kuid seda nõudlikumas tekstis kui keskmise vanuserühma võistlejad. Ülesanne osutus üsna raskeks, maksimaalset punktisummat ei saavutanud keegi. Sellest ülesandest poldud aru saadud nendel juhtudel, kui lauseid hakati ümber tegema nii, et need muutusid tundmatuseni. Sageli oli probleemiks ka õigekiri. Veel oli vaja ära tunda asesõnad ja liigitada need selle alusel, kas nad viitavad konkreetsele asjale või isikule või üldisele olukorrale. Eksimisvõimalusi oli palju nii asesõnade määramisel kui ka tõlgendamisel. Tüüpveaks osutus, et pronoomeniteks oli määratud mäarsõnad *seal, kus, kusagil*. Viimases ülesandes tuli analüüsida ja rühmitada ajaleheartiklite pealkirju.

Vanema astme parimaks emakeeletundjaks ja olümpiaadi võitjaks tunnistati **Mirjam Parve** (õp Krista Nõmmik) Tallinna vanalinna hariduskollegiumist. Tema punktisumma oli 92,5 punkti 100st võimalikust. II koha saavutas **Laura Valli** (õp Helgi Tering) 89 punktiga Hugo Treffneri gümnaasiumist ja III koha **Merle Purre** (õp Eha Aare) 88,5 punktiga Tallinna 32. keskkoolist.

25. emakeeleolümpiaad näitas taas, et huvi emakeele ja selle uurimise vastu on noortel tõsine, sest komisjonil oli rõõm lugeda hea tasemega uurimusi ning nutikaid lahendusi keelenähtuste analüüsimisel lõppvoorus. Komisjon tänab kõiki osavõtjaid ja õpetajaid, kes noori on juhtinud ja innustanud. Ühtlasi suur tänu kõigile toetajatele, nagu haridus- ja teadusministeerium, kirjastus Avita, Emakeele Selts, Tartu ülikooli rektoraat, kelle lahke abita oleks auhinnalaud kesisem ja emakeelepäeva pidulik aktus tagasihoidlikum olnud.